

Méreg Martin

Bábaképző intézettől a szülészeti klinikáig

Velits Dezső szerepe az Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi korszakában

Az 1912-ben Pozsonyban alapított, de 1923-ban Pécsre költözött Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Tanszékének megnyitó előadását Scipiades Elemér tartotta *Emlékezés Velits Dezsőről*¹ címmel 1924. október 24-én. Velits Dezső volt ugyanis az, aki Pozsonyban a bábaképző intézet továbbfejlesztésével 1914-ben létrehozta a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikát. Az első világháború miatt az orvosi képzés azonban csak 1918 őszén indulhatott el, és mindössze három szemesztert tudtak megtartani. Miután a csehszlovák állam 1919 szeptemberében lefoglalta az egyetemet, Velits pályafutása egyik pillanatról a másikra kettétört. Súlyosbodó betegsége miatt már nem tudta tanártársait követni Budapestre. 1921-ben Pozsonyban halt meg. A tanszéki utód, Scipiades Elemér 38 oldalas előadásának szövege azonban nem egyszerű emlékezés, hanem Velits tudományos munkáinak ismertetése, amely életművén keresztül egyben a szülészeti és nőgyógyászati előző évtizedekben végbement fejlődését is felvázolta, és kijelölte azokat az alapokat, amelyre építve a tanszék a Velits által elkezdett munkát folytatni tudta.

Velits Dezső 1860. április 23-án² született Kolozsváron. Édesapja Velits Lajos mérnök, édesanyja Hints Berta. Középiskoláit szülővárosában, az evangélikus algimnáziumban, majd az unitárius főgimnáziumban végezte. Érettségi után a budapesti egyetem orvoskarára iratkozott be, de közben néhány szemesztert (2–6.) a kolozsvári egyetemen végzett. 1882-ben, harmadéves orvostanhallgató korában a kolozsvári egyetem élet- és szövettani intézetében végzett kutatásai alapján jelentette meg *A szénsav és az éleny hatása az emlős-szív működésére* című dolgozatát. Budapestre visszatérve nagy hatással voltak rá Kézmárcszy Tivadar szülészeti és nőgyógyászati előadásai, aki Semmelweis tanait nemcsak előadta, de a gyakorlatban is eredményesen valósította meg. 1884 szeptemberétől díjas gyakornokként kezdett dolgozni Tauffer Vilmos alatt a II. Nőgyógyászati Klinikán. Felismerve, hogy szakmai tudását egy segédtudományban való alapos elmélyedéssel alapozhatja meg, két évet a Victor Babeş által vezetett kórszövettani intézetben töltött, ahol „a

¹ SCIPIADES 1925. Az előadás szövegének elektronikus elérhetősége: <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/emlekezes-velits-dezsorol-5169> [2021.04.16.]

² Velits Dezső pontos születési dátumát illetően különböző adatokat találhatunk: a *Magyar Életrajzi Lexikon* (MÉL: Velits Dezső – <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> [2021.03.01.]), Szabó Pál 1940-es egyetemtörténeti monográfiája (SZABÓ 1940. 1018.) és – utóbbi nyomán – a Pécsi Egyetemi Almanach (PEA: Velits Dezső – <https://almanach.pte.hu> [2021.03.01.]) szerint 1860. április 28-án született. Scipiades szerint viszont április 23-án. Scipiades Limbacher Rezső *Lászlófalvi Velits Dezső* című különnyomatára hivatkozva írta, hogy „*Lászlófalvi Velits Dezső, mint arról a kolozsvári evangélikus egyházi könyvek IV. kötetének 101-ik lapja tanuskodik (...) Kolozsvárott, 1860. április 23-án született.*” (SCIPIADES 1925. 4.) A Velitsről legújabban megjelent életrajz szerzője, Kiss László is ezt a dátumot fogadja el Scipiades adataira hivatkozva (Kiss 2005. 772.).

nőgyógyászatnak akkoriban leginkább igényelt segédtudományában, a kórszövettanban”³ képezte magát. 1886-tól kezdve folyamatosan jelentek meg a petefészek-daganatokkal kapcsolatos publikációi,⁴ amelyekben a feltárt klinikai észleléseket kivétel nélkül szövettani vizsgálataira alapozta.⁵ Munkája elismeréseképpen 1887-ben második, majd első tanársegéddé nevezték ki, 1890-ben pedig Tauffer kezdeményezte Velits magántanári kinevezését a „Bevezetés a szülészetbe és nőgyógyászatba” című tárgykörből. A habilitáció végül saját kérésére elmaradt, mert közben elnyerte a pozsonyi bábaképző intézet igazgatói pozícióját.⁶ Bár egyetemi karrierje ezzel látszólag véget ért, Velits 14 évnyi gyógyító, oktató és kutató munkája eredményeképpen elérte, hogy ebből a bábaképző intézetből alakulhasson meg az Erzsébet Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikája.

lászlófalvi VELITS DEZSŐ
1860—1921.

1. kép – Velits Dezső

A pozsonyi bábaképző intézet 1873-ban jött létre a városi közkórház 13 ágygal rendelkező szülészeti osztályán Ambró János igazgatótanár vezetésével. Az osztályon azonban a visszatérő gyermekágyiláz-járványok miatt a felvételt 1876-ban megszüntették. Az elméleti képzést a kórházzal szomszédos épületben bérelt két szobában folytatták. A szülészetre jelentkező nőket a városi bábák lakásán szállásolták el, itt folytak le a szülések a növendékek jelenlétében. Ezen az állapoton kívánt javítani Ambró, amikor *A pozsonyi orsz. közkórház és bábaképezde hiányai* címen 1880-ban röpiratot nyújtott be a Belügyminisztériumhoz és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. A röpirat hatására a vallás- és közoktatásügyi miniszter utasította Ambrót, hogy tegyen javaslatot az intézet

³ SCIPIADES 1925. 7.

⁴ SCIPIADES 1925. 6–8.

⁵ RAVASZ 1983. 36.

⁶ SCIPIADES 1925. 17.

számára alkalmas épület bérlésére vagy építésére. Végül új épület felépítése mellett döntöttek; Pozsony szabad királyi város törvényhatósági bizottsága egy 900 négyszögöl területű telket adott át az egykori Pálffy-kert helyén, az építési költségeket pedig hosszú lejáratú állami kölcsönből fedezte a város. Az építkezés 1883-ban kezdődött, az új épületet 1885 januárjában adták át. Az intézet berendezése fokozatosan történt, 1890-ben csak a szülészeti működtött, a második emelet helyiségei pedig üresen álltak. Velits ebben az állapotban vette át az intézet vezetését.⁷

Ambró János, aki a szlovák és magyar nyelven egyaránt megjelent *Szülészeti tankönyv bábák számára* szerzője volt, csak szülész volt, nőgyógyászattal egyáltalán nem foglalkozott. A nőgyógyászat iránt mind a betegek, mind pedig a város gyakorló orvosai bizalmatlanok voltak.⁸ Velits ezen az állapoton kívánt változtatni, amikor engedélyt kért a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, hogy az intézetben – Tauffer Vilmos klinikájának mintájára – a szülészeten túl nőgyógyászati tevékenységet is folytathasson. Indoklása szerint a bábaképzés is akkor lehet sikeres, ha a növendékek a két területet egymással összefüggésben tanulhatják. A minisztérium a kért engedélyt megadta, ezért az intézetbe 1890 októberétől már nőgyógyászati betegeket is felvettek, ezen kívül ingyenes nőgyógyászati rendelést is hirdettek. Velits tovább folytatta az 1885-ben átadott épület korszerűsítését hideg- és melegvízes-blokkok kiépítésével, műtők, rendelőhelyiségek, laboratórium kialakításával és új műszerek beszerzésével. 1895-ben már viszonylag modernebb körülmények között 45 ágyon folyt a betegellátás és a gyakorlati képzés.⁹

Miközben a városban elsőként biztosította a nőgyógyászati ellátást, tovább folytatta szervező munkáját: arra hivatkozva, hogy az országos szülésznői tanintézetek ideiglenes szabályzata szerint „*a tananyag szaporítása és a bábák kiképzésének tökéletesbítése végett a szülésznői tanodákkal poliklinikum áll kapcsolatban*”,¹⁰ 1891 júliusában memorandumot nyújtott be Pozsony város tanácsához, hogy engedélyezze és támogassa egy szülészeti poliklinika megszervezését. A poliklinika a klinika egy sajátos formáját jelentette a korszakban, amelynek keretében a gyógyítást és oktatást nem egy adott épületben végezték, hanem a beteg lakásán: „*A poliklinika igazi jelentősége az, hogy tanítási szempontból a tanár vagy tanársegéd orvostanhallgatókkal szegény betegeket lakásukon felkeres és ott rendes kezelés alá vesz.*”¹¹ A város végül 50 forinttal járult hozzá az intézet működéséhez.¹² A poliklinika a gyakorlatban úgy működött, hogy ha hívás érkezett, az eset ellátására egy tanársegéd két bábanövendék kíséretében a város bármely pontjára kivonult.¹³

Bár az új intézménynek a helyi orvosok nem sok jövőt jósoltak, Velits 1899-ben megjelent cikkében már beszámolhatott *A pozsonyi m. kir. bábaképezdével kapcsolatos „szülészeti poliklinikum” első hat és fél évi működéséről*. Az intézmény létrehozásának okai között említette a humanista elveket, hiszen az intézmény a szegény nőknek kínált szakszerű, ingyenes ellátást: általában azok vették igénybe, akik nem tudták az orvost megfizetni. A

⁷ SCIPIADES 1925. 17–18.

⁸ KISS 2004. 1384.

⁹ SCIPIADES 1925. 18–20.

¹⁰ Idézi SCIPIADES 1925. 19.

¹¹ PNL 1895. X. kötet. 633–634. *Klinika* szócikk.

¹² SCIPIADES 1925. 19–20.

¹³ KISS 2004. 1385.

beszámoló szerint az 1891. október 21. és 1898. június 8. között eltelt hat és fél évben 700 esethez vonultak ki. Az intézmény társadalmi szerepe a beszámoló statisztikai elemzésében is tükröződik; legnagyobb arányban a város szegényebb kerületeibe hívták őket, leginkább iparos, kisiparos, napszámos nejéhez vagy hajadon gyári munkásnőkhöz. Az alapítás másik fontos indítéka a bábaképzés színvonalának emelése volt. Velits szerint a hat és fél év alatt előfordult összes esetet 890 bábatanuló képzéséhez használták fel. Mivel általában komplikáltabb szülésekhez hívták őket, az esetek 58%-ában kisebb-nagyobb műtétekre is sor került. A beavatkozások típusainak részletes bemutatása arról árulkodik, hogy az intézmény valóban nagy szerepet tölthetett be a bábák gyakorlati képzésében.¹⁴

A gyógyítás mellett Velits a kutatómunkát is folytatta, publikációi folyamatosan jelentek meg, többek között az *Orvosi Hetilap*, a *Gyógyászat*, a *Zeitschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie* és a *Zentralblatt für Gynäkologie* című szakfolyóiratokban. A petefészek betegségei mellett érdeklődése kiterjedt a szülészetre és a nőgyógyászat egyéb kérdéseire is. Foglalkozott például a szülés után fellépő vérzésekkel, a magzatburok visszamaradásával, a csontlágylulás gyógyításával és a császármetszés irányelveivel.¹⁵ Tanulmányai gyakran az intézetben előforduló esetekből, illetve azok elemzéséből indultak ki, egyfajta klinikai jelleget adva az intézetnek. Annak ellenére, hogy felbecsülhetetlen értékű munkát végzett Pozsonyban, Velits nem érte be egy vidéki bábaképző intézet igazgatójának szerepével. A kezdetektől egyetemi tanári ambíciói voltak; már 1892-ben benyújtotta pályázatát a kolozsvári egyetem szülészeti tanszékére, de az állást végül nem ő kapta meg. 1902-ben a pesti egyetemen a Kézmárszky halálával megürült tanszékre pályázott eredménytelenül, 1906-ban pedig a minisztérium utasította vissza a nyilvános rendes tanári cím elnyerésére vonatkozó kérelmét. Ezekért a visszautasításokért valószínűleg csak kevésbé kárpótolta az 1909-ben elnyert királyi tanácsosi cím.¹⁶

Ilyen irányú reményei akkor éledtek újjá, amikor 1912-ben a harmadik egyetem létrehozásáért folytatott évtizedes küzdelem eredményeképpen törvény született két új egyetem alapításáról, amelyek közül az egyiknek Pozsony városa adhatott otthont.¹⁷ Velits még ebben az évben megjelentette *Huszonegy év tapasztalásai a pozsonyi m. kir. Bábaképezdébe elhanyagoltan beszállított szülési esetekből* című tanulmányát az *Orvosképzés* című lapban. Ebben felhívta a figyelmet arra, hogy az orvostanhallgatók gyakorlati képzése nem megfelelő színvonalú, ami intézete halálozási adataiban is tükröződik. Ezért ezen a területen gyors intézkedéseket várt a döntéshozóktól. Itt volt ugyanis számára a lehetőség, hogy intézetéből klinika, belőle pedig egyetemi tanár válhasson. Munkássága elismeréseként 1913-ban Ferenc József magyar királyi udvari tanácsosi címet adományozott neki, 1914-ben pedig nyilvános rendes tanárrá nevezték ki a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Tanszékére. Ezzel együtt az Orvostudományi Kar megnyitásáig – amelyre csak 1918 áprilisában került sor – az állami kórház igazgatói teendőit is el kellett látnia.¹⁸ Az általa irányított bábaképző intézetből 1914 januárjában alakult meg a Szülő- és Nőbeteg Klinika.

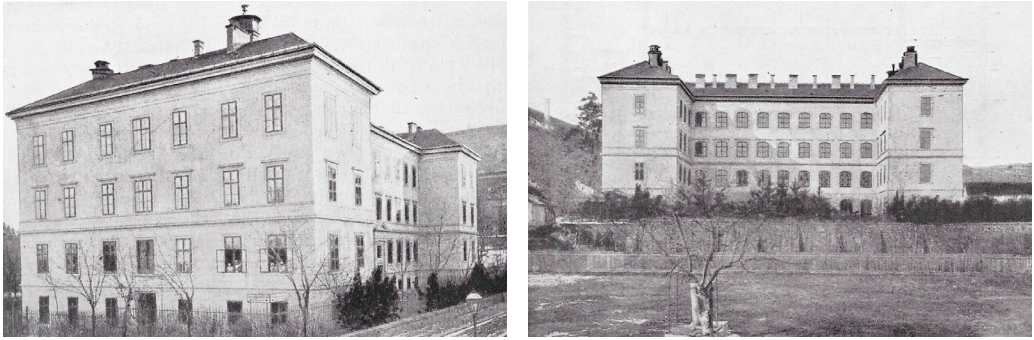
¹⁴ VELITS 1899. 44–54. Az intézet történetéhez részletesebben lásd: VELITS Dezső: *A pozsonyi m. kir. bábaképezde 1873–1895 között*. Pozsony, 1896.

¹⁵ RAVASZ 1982. 36.

¹⁶ SCIPIADES 1925. 27–32.

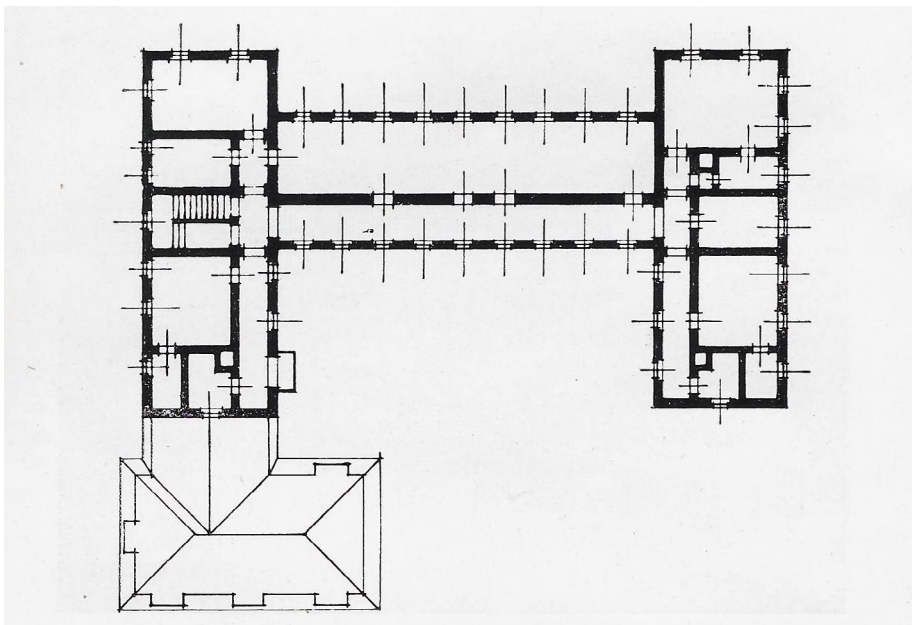
¹⁷ RAVASZ 1983. 2–10.

¹⁸ SCIPIADES 1925. 33–34.

2-3. kép – A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi Szülő- és Nőbeteg Klinikája és hátsó homlokzata

Az Orvostudományi Kar az első világháború miatt azonban csak 1918 októberében kezdhetette meg tényleges működését. A köztes idő alatt Velits azon dolgozott, hogy intézetét az egyetemi oktatás céljainak megfelelően szervezze át. Az épület bal szárnyára egy teljesen új épületrészt húzatott fel, amelynek pincehelyiségeiben mosókonyha, kazánház, raktárak, míg alacsony földszintjén főzőkonyha, étkezők és a bábánövendékek internátusa kaptak helyet. Magasföldszintjén aszeptikus műtőt, röntgenkamrát és betegszobákat rendezett be.¹⁹ Közben több publikációja is megjelent, közöttük olyanok is, amelyek a háború hatásaival foglalkoztak: *Védekezés háború idején a fertőző betegségek ellen* (Pozsony, 1915), *A háború befolyásáról a szülők sorsára* (*Gyógyászat*, 1918). 1916-ban jelent meg Tauffer Vilmos és Tóth István szerkesztésében *A nőgyógyászat kézikönyve* című tankönyv, amelyben ő írta *A meddőségről* és *A petefészkek betegségei* című részt.²⁰

4. kép – A klinika vázlatos alaprajza az utóbb készített pótépületszárnyal

¹⁹ SCIPIADES 1929. 4–6.

²⁰ SCIPIADES 1925. 34–35.

A klinikán az oktatómunka 1918. október 7-én kezdődött Velits ünnepélyes székfoglaló előadásával, amelyet az intézet történetéről és Semmelweis Ignác munkásságáról tartott.²¹ Velits negyedéves medikusokat oktatott heti öt napon, másfél órában szülészeti és nőgyógyászati tantárgyból.²² A karon a világháborút követő összeomlás miatt azonban csak három félévet tudtak megtartani: az 1918/19-es tanév két szemeszterét és 1919 nyarán a háborúból visszatért hallgatók számára indított ún. háborús félévet. Scipiades Elemér adatai szerint a klinikán 1918. július 1-jétől 1919. szeptember 22-ig a szülészeti osztályon 597, a nőgyógyászati osztályon 254, az ambulancián 3733 esetet láttak el, miközben 49 hallgatónak 119 előadást tartottak és 17 jelöltet le is szigorlatoztattak.²³

5. kép – Az egyetem orvosi kara. Pozsony, 1918. Velits Dezső az alsó sorban balról a 8. helyen látható

A csehszlovák hadsereg 1919. január 1-jén szállta meg Pozsonyt. A nehézségek ellenére kezdetben az egyetem tovább működhetett, de miután a prágai nemzetgyűlésben elhatározták egy új, csehszlovák egyetem létrehozását, az Erzsébet Tudományegyetem sorsa is megpecsételődött. A csehszlovák hatóságok szeptember 22. és 25. között lefoglalták az egyetem épületeit.²⁴ A Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika lefoglalására szeptember 23-án, a délutáni órákban került sor.²⁵ Ez az esemény kettétörte Velits Dezső pályáját, mindent, amit hosszú évek kitartó munkájával felépített; a bábképzőből kifejlődő klinikát, az egyetemi tanári állását egy pillanat alatt elvesztette. Miközben tanártársai és a hallgatók Budapestre menekültek, hogy ott működtessék tovább az egyetemet, Velits Pozsonyban maradt. A veszteségek lelkileg annyira megtörték, hogy egészségi állapota hirtelen romlani kezdett. A kortársak ezeken a tényeken túl már csak az 1921. február 7-én bekövetkezett halálát jegyezték fel.²⁶ Hatvanéves volt ekkor.

²¹ SCIPIADES 1929. 6.

²² TANREND 1918. 15.

²³ SCIPIADES 1929. 6–7.

²⁴ RAVASZ 1983. 48–49.; POPÉLY 2001. 388–390.

²⁵ SZABÓ 1940. 41–42.

²⁶ SCIPIADES 1925. 36–37.; SZABÓ 1940. 51.

Ha az újrakezdésben tevőlegesen már nem is tudott részt venni, a Pécsre költözött Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karán a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika részben az ő örökségére építve kezdte újra működését. Ezt fejezte ki Scipiades Elemér, amikor így kezdte tanszékének megnyitó előadását: „*Úgy véltem ezért, Karom szellemét abban a történelmi pillanatban, midőn az Erzsébet egyetem orvosi facultásán a szülészeti tanszék, Pécsen, legelső előadását tartja meg, méltóbban nem szolgálhatom, mint azzal, hogy ezt a megnyitó előadást az ezen Karból ma még egyedül elhalt tanár s tanszékemen, még pozsonyi működése idején, közvetlen elődöm, Velits Dezső emlékének szentelem.*”²⁷

FŐBB MŰVEI:²⁸

A szénsav és éleny hatása az emlős-szív működésére. Kolozsvár, 1882.

A pozsonyi m. kir. bábaképezde 1873–1895 között. Pozsony, 1896.

A pozsonyi m. kir. bábaképezdével kapcsolatos „szülészeti poliklinikum” első hat és fél évi működése. In: *A pozsonyi Orvos-Természettudományi Egyesület Közleményei 1897–98.* Pozsony, 1899. 44–54. (X. kötet)

A rákos méh teljes kiirtásáról. *Verhandlungen des Vereins für Natur- und Heilkunde zu Pressburg.* 1900. 124–126.

A symphyseotomiáról. *Verhandlungen des Vereins für Natur- und Heilkunde zu Pressburg.* 1904. 155.

Über histologische Indizien des Chorioepithelioma „benignum”. *Zeitschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie*, 1904. (52. kötet, 2. füzet)

Ovariectomia a terhesség alatt. *Verhandlungen des Vereins für Natur- und Heilkunde zu Pressburg.* 1905. 84–96.

Az ovariectomia eredményeiről. Budapest, 1906.

A máj- és vese-echinococcus a nőgyógyászat körében. Budapest, 1906.

Védekezés háború idején a fertőző betegségek ellen. Pozsony 1915.

A meddőségről. In: *A nőgyógyászat kézikönyve I.* Szerk. Tauffer Vilmos – Tóth István. Budapest, 1916. 614–618.

A petefészek betegségei. In: *A nőgyógyászat kézikönyve II.* Szerk. Tauffer Vilmos – Tóth István. Budapest, 1916. 620–710.

²⁷ SCIPIADES 1925. 3.

²⁸ Műveinek teljesebb listáját lásd: SZABÓ 1940. 1020–1021.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Velits Dezső. Forrás: SCIPIADES 1925.
- 2–3. kép A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi Szülő- és Nőbeteg Klinikája és hátsó homlokzata. Forrás: SCIPIADES 1929. 4–5.
4. kép A klinika vázlatos alaprajza az utóbb készített pótépületszárnnyal. Forrás: SCIPIADES 1929. 6.
5. kép Az egyetem orvosi kara. Forrás: Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény

IRODALOM

- KISS 2004 Kiss László: Velits Dezső (1860–1821), a nőgyógyászat felvidéki úttörője, a pozsonyi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem első nőorvosánára. *Orvosi Hetilap* 145. (2004):26. 1383–1386.
- KISS 2005 Kiss László: T. Szerkesztőség! [Válasz dr. Vértés László észrevételeire]. *Orvosi Hetilap* 146. (2005):16. 772–773.
- MÉL 1994 *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1994. (<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>) (2021.03.01.)
- PEA *Pécsi Egyetemi Almanach*. (<https://almanach.pte.hu/>) [2021.03.01.]
- PNL *A Pallas Nagy Lexikona*. X. kötet. Budapest, 1895. 633–634.
- POPÉLY 2001 POPÉLY Gyula: A pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem végnapjai az impériumváltás után. In: *A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére*. Szerk. FISCHER Ferenc et al. Pécs, 2001. 379–394.
- RAVASZ 1983 RAVASZ János: *Pécsi Tudományegyetem 1923–1950*. Pécs, 1983.
- SCIPIADES 1925 SCIPIADES Elemér: *Emlékezés Velits Dezsőről*. Pécs, 1925.

- SCIPIADES 1929 SCIPIADES Elemér: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem szülő- és nőbeteg klinikájának története. In: *Dolgozatok a m. kir. Erzsébet Tud. Egyetem szülő- és nőbeteg klinikájáról az Orvoskar 10 éves fennállásának alkalmából*. Kiad. SCIPIADES Elemér. Pécs, 1929. (A Magyar Királyi Erzsébet Tudomány Egyetem 1928–29. tanévi irataiból, 6.)
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- TANREND 1918 *A pozsonyi M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1918–19. tanév első felére*. Pozsony, 1918.
- VELITS 1899 VELITS Dezső: A pozsonyi m. kir. bábaképezdével kapcsolatos „szülészeti poliklinikum” első hat és fél évi működése. In: *A pozsonyi Orvos-Természettudományi Egyesület Közleményei 1897–98*. Pozsony, 1899. (X. kötet)